

Krakowski Kazimierz w kontekście turystyki sentymentalnej Żydów

Kamila Ziółkowska-Weiss

kamilazw@up.krakow.pl

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Instytut Geografii, Zakład Turystyki i Badań Regionalnych

Abstrakt: Kraków jest miastem posiadającym ogromne dziedzictwo kulturowe, o czym świadczy fakt wpisania Starego Miasta Krakowa wraz z Kazimierzem i Stradomem na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Kazimierz jest unikatowym miejscem, w którym zachowały się liczne zabytki kultury żydowskiej przyciągające wielu turystów. Dzielnica żydowska jest odwiedzana zarówno przez Żydów chcących powrócić do swoich korzeni, jak i turystów z całego świata pragnących poznać bliżej, a przez to zrozumieć specyfikę kultury żydowskiej.

W artykule przedstawione zostały kwestie związane z turystyką sentymentalną Żydów przyjeżdżających do Krakowa. W artykule przedstawione zostały odpowiedzi krakowskich przewodników, którzy oprowadzają żydowskie wycieczki po Kazimierzu. Celem badania było sprawdzenie, które obiekty wzbudzają wśród żydowskiej społeczności największy zachwyt i czy poza żydowską dzielnicą Kazimierz zainteresowani są oni innymi historycznymi obiektami w Krakowie i w Polsce oraz z jakimi problemami spotykają się krakowscy przewodnicy podczas oprowadzania grup żydowskich.

Słowa kluczowe: Dzielnica Kazimierz, Kraków, Żydzi, turystyka sentymentalna, turystyka kulturowa

Wprowadzenie

Kultura żydowska należy do najstarszych, rozwijających się nieprzerwanie do naszych czasów i cechują ją różnego rodzaju zachowania i obrzędy, z którymi nie spotykają się na co dzień mieszkańcy Polski.

Turystyka kulturowa związana z kulturą żydowską jest bardzo aktualna zwłaszcza w Krakowie, ze względu na żydowską dzielnicę Kazimierz, w której można spotkać wielu turystów pragnących zagłębić swoją wiedzę na temat żydowskiego dziedzictwa kulturowego. Publikacji dotyczących kultury żydowskiej jest sporo, jednak brakuje opracowań, w których naświetlone zostająby problemy związane z kulturą Żydów podczas oprowadzania ich po zabytkach. Dlatego też warto je naświetlić, gdyż mogą być one pomocne dla przewodników miejskich, ale również dla tych, którzy wcześniej nie spotkali się z Żydami podczas oprowadzania wycieczek turystycznych. Założenia te są celem niniejszej pracy.

Wiadomym jest, że podróżując po obcym kraju nie sposób uniknąć spotkania z tamtejszą kulturą. Zdarza się jednak, że turyści nie wiedzą, czym wyróżnia się kultura, z którą stykają się podczas swoich wycieczek. Relacje pomiędzy odwiedzającymi dany kraj, a jego rdzennymi mieszkańcami mogą być zachwiane w momencie, gdy turysta nie zna kultury kraju, w którym przebywa i nie zachowuje się zgodnie z jej zasadami. Dlatego właśnie

turystyka związana z pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego, pokazywanie, uczenie i przypominanie historii danego regionu i miejsca odgrywa tak istotną rolę w kształtowaniu świadomości i poczuciu własnej tożsamości narodowej w dzisiejszym wielokulturowym świecie.

Obserwowany od 2000 roku rozwój turystyki przyjazdowej z Izraela do Polski, jak również od 2016 roku gwałtowny wzrost liczby przyjeżdżających do Polski izraelskich turystów, połączony z coraz większym udziałem turystów indywidualnych, wskazuje na niezbadany dotąd na szerszą skalę obszar polsko-izraelskich relacji kulturowych. Do 2005 roku wycieczki Izraelczyków do Polski w znakomitej większości nie były ukierunkowane na komunikację i wymianę kulturową. Aspekt poznawczy tych wycieczek dotyczył niemal wyłącznie poznania siebie, odkrycia własnych korzeni, doświadczenia własnej kultury związanej z judaizmem i żydowskim życiem oraz Zagładą Żydów na ziemiach polskich, z pominięciem lub marginalizacją doświadczenia polskiej kultury.

Problematyka wycieczek turystycznych z Izraela do Polski ma szczególne znaczenie nie tylko dla kwestii poznawania i budowania przez Żydów swej tożsamości, ale także kreowania obrazu Polski jako kraju silnie związanego z historią narodu żydowskiego.

Krakowski Kazimierz

Za sprawą dzielnicy Kazimierz Kraków jest jednym z tych miast w Polsce, które silnie kojarzy się z kulturą żydowską. Dawniej stanowiła ona odrębne miasto, które założone zostało w 1335 roku przez Kazimierza Wielkiego. Dzieje Żydów krakowskich są nierozdzielalną częścią polskiej kultury. Oba narody żyły wspólnie, przez wiele wieków przenikając się nawzajem. Historia Żydów na terenie obecnego miasta Krakowa związana jest z gminą żydowską, jedną z najstarszych na polskich terenach, której początki sięgają połowy XIII w. Pierwsze wzmianki, w których przedstawiono opisy ulicy żydowskiej pochodzą 1304 r. [Bałaban 1931].

Początki żydowskich migracji do podkrakowskiego miasta Kazimierz zaczęły się w latach 80. XV w., ze względu na korzystne warunki prowadzenia przez nich działalności gospodarczej. Przyspieszenie migracji nastąpiło czternaście lat później i zostało spowodowane pożarem dzielnicy żydowskiej w Krakowie. Rok po pożarze król Jan Olbracht wskazał rejony wsi Bawół jako miejsce, w którym Żydzi mogli stworzyć gminę, jedną z największych w Polsce [Szuchta 2015]. Z końca XV w. pochodzą wzmianki, które mówią o placu targowym Żydów z podkrakowskiego Kazimierza, łaźni rytualnej, a także funkcjonującej gminie żydowskiej. Miasto żydowskie na Kazimierzu obejmowało obszar od ulicy Józefa (dawna ulica Żydowska), Bożego Ciała i wzdłuż murów miejskich Kazimierza (aktualnie ulica Miodowa, Dajwór). Ulica Józefa łączyła dwie części Kazimierza: żydowską i chrześcijańską [Bałaban 1931].

W roku 1867 Żydzi uzyskali równouprawnienie [Homolicki 1957]. Nie trwało to jednak długo, gdyż już w 1939 roku okupacja hitlerowska spowodowała spustoszenie wśród ludności żydowskiej Kazimierza. Członkowie tej społeczności musieli nosić na ramieniu białą opaskę z niebieską Gwiazdą Dawida. Żydom ograniczono również kontakty z ludnością nie żydowską, zamykano szkoły, blokowano konta bankowe i pozbawiano rent oraz emerytur. Uznano wówczas, iż Kraków ma stać się miastem oczyszczonym z Żydów. Rozpoczęły się wysiedlenia.

W roku 1941 utworzono w Krakowie getto. Mieściło się ono w najbiedniejszej dzielnicy miasta. Każdy Żyd miał stawić się w nim do 30 marca 1941 roku. Uznaje się, że to właśnie w tym dniu przestało istnieć żydowskie miasto na Kazimierzu. Holocaust przetrwało zaledwie 10% wszystkich żydowskich mieszkańców Krakowa.

Obecnie krakowski Kazimierz to miejsce pełne uroku z wieloma obiektami pozostawionymi przez Żydów. Do ważniejszych z nich należy Stara Synagoga, która jednocześnie jest najstarszą synagogą w Polsce. Mieści się ona przy ulicy Szerokiej. W czasie II wojny światowej uległa zniszczeniu, jednak w 1958 roku została odrestaurowana i przywrócono jej dawny, renesansowy kształt. Obecnie jest to siedziba jednego z oddziałów Muzeum Krakowa, w którym znajdują się zbiory zatytułowane: „Tradycje i sztuka Żydów polskich”.

Innym ważnym obiektem jest synagoga Remuh wraz z cmentarzem Remuh. Synagoga ta powstała w roku 1557 i stanowi najmniejszą z synagog w całym Krakowie. Po dziś dzień spełnia ona swoją funkcję. Obok niej znajduje się założony w 1551 roku cmentarz. To tutaj znajduje się grobowiec samego rabina Mojżesza Isserlesa, do którego przyjeżdżają Żydzi z całego świata [Łęcki 2000].

Kolejną z synagog, ważną dla kultury żydowskiej, jest synagoga Izaaka, która wzniesiona została w roku 1638 w stylu wczesnobarokowym. Usytuowana jest przy ulicy Kupa. Przez wiele lat budynek niszczał, dlatego też obecnie, ze względu na swoje wartości historyczne objęty jest programem „Synagoga Izaaka”, którego celem jest pozyskanie środków na jego odbudowę [Duda 2010].

Istotną rolę odgrywała także synagoga Tempel, która wzniesiona została w latach 1860-1862. W tym miejscu, raz w tygodniu wygłaszane były kazania w języku polskim i niemieckim. Najwybitniejszym kaznodzieją był rabin Ozjasz. Innym bardzo kontrowersyjnym czynem, przez który synagoga ta była krytykowana przez ortodoksyjnych Żydów, było dopuszczenie kobiet do śpiewu w chórze. W czasie okupacji miejsce to zostało przekształcone w magazyn. Wnętrze nie zostało zniszczone [Rożek 2010].

Kolejną z żydowskich synagog w krakowskim Kazimierzu jest Synagoga Wysoka zbudowana w latach 1556-1563. W dawnych czasach należała do najbogatszych w całej dzielnicy, a jej nazwa związana była z usytuowaniem na pierwszym piętrze sali modlitwowej dla mężczyzn. Została zdewastowana w czasie II wojny światowej, zaś po niej służyła głównie

jako magazyn. W 2005 roku zostały udostępnione do zwiedzania ekspozycje, które dotyczyły kultury żydowskiej. Od 2008 roku Synagoga Wysoka jest w posiadaniu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie [Sroka 2008].

Innym obiektem związanym z kulturą żydowską jest Synagoga Kupa. Jest ostatnią z powstałych na krakowskim Kazimierzu. Połączona była z przytułkiem, dlatego określa się ją synagogą ubogich.

Obecnie z kulturą żydowską w dzielnicy Kazimierz związany jest również Festiwal Kultury Żydowskiej, czyli największa prezentacja kultury, która tworzona jest przez Żydów. Jego celem jest pokazanie piękna kultury żydowskiej z całego świata. Pierwszy festiwal odbył się w roku 1988 z inicjatywy Janusza Makucha i Krzysztofa Gierata. Chcieli oni przypomnieć historię Żydów polskich oraz upamiętnić tych, którzy zginęli podczas Holocaustu. Festiwal odbywa się na przełomie czerwca i lipca i trwa 10 dni, a podczas niego prezentowanych jest prawie 300 wydarzeń. Obecnie kultura żydowska przeżywa rozkwit na terenie Krakowa. Wynika to z coraz większego zainteresowania historią i kulturą nie tylko wśród polskiej ludności.

Atrakcyjność i ważność kultury żydowskiej w kontekście turystyki kulturowej

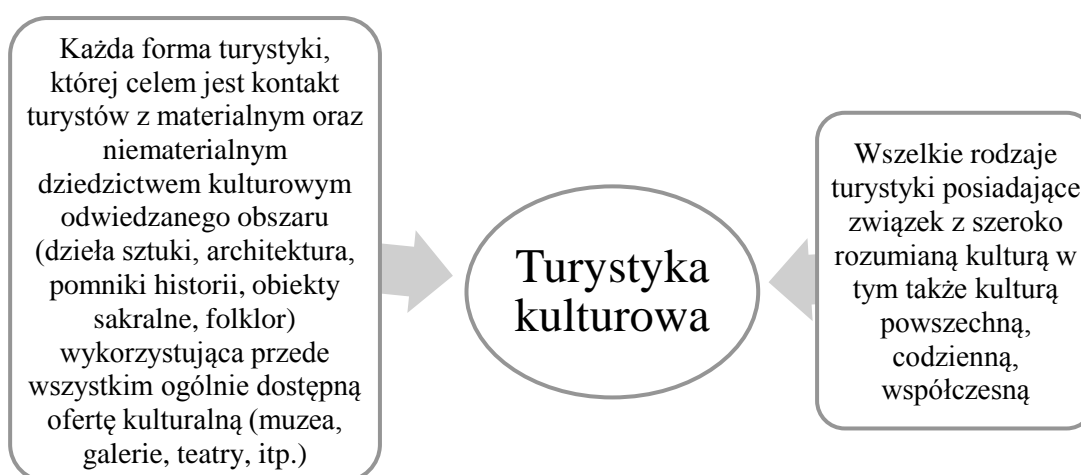
Turystyka kulturowa może być rozumiana na wiele sposobów, a jej definiowaniem zajmuje się wielu badaczy. Jednym z nich jest Armin Mikos von Rohrscheidt [2008]. Autor zwraca uwagę na ilość aspektów kulturowych, podkreśla rangę problemu, zastanawiając się, w jakim stopniu powinny być zawarte aspekty kulturowe w programie imprezy turystycznej. W oparciu o oba problemy Mikos von Rohrscheidt definiuje turystykę kulturową w sposób funkcjonalny. Są to wyjazdy mające charakter turystyczny, a uczestnik bądź uczestnicy mają możliwość zobaczenia obiektów, wydarzeń bądź innych elementów kultury wysokiej lub popularnej, gdyż stanowią one główną część programu wycieczki bądź są motywacją do podjęcia decyzji o danym wyjeździe.

Według M. Miki [2011] turystyka kulturowa (w tym turystyka dziedzictwa kulturowego) jest jedną z form turystyki poznawczej i obejmuje wyjazdy, których celem jest poznanie miejsc i obiektów posiadających wartość historyczną, kulturową oraz artystyczną. Ponadto zalicza się do niej także udział w imprezach mających charakter kulturalny. Różne definiowanie pojęcia wynika z niejednoznacznego sposobu rozumowania. Pierwsze ujęcie jest wąskie i odnosi się do zabytków kultury materialnej. Drugi sposób definiowania obejmuje szeroki zakres zainteresowania turystyki kulturowej obejmując różne przejawy kultury materialnej i niematerialnej zgromadzone na przestrzeni dziejów.

Według Dreyera określeniem turystyki kulturowej można objąć wszystkie podróże, dla których głównym motywem ich podjęcia jest aktywność o charakterze kulturowym.

Turystyka w tym znaczeniu nie jest definiowana przez ekspertów, lecz samego turystę decydującego o wyjeździe [Mikos von Rohrscheidt 2008].

Turystyka kulturowa definiowana jest także jako „wszystkie grupowe lub indywidualne wyprawy o charakterze turystycznym, w których spotkanie uczestników podróży z obiektem, wydarzeniami i innymi walorami kultury wysokiej lub popularnej albo powiększenie ich wiedzy o organizowanym przez człowieka świecie otaczającym jest zasadniczą częścią programu podróży lub stanowi rozstrzygający argument dla indywidualnej decyzji o podjęciu lub wzięciu w niej udziału” [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 26]. (Ryc. 1.).

Ryc.1. Charakterystyka turystyki kulturowej

Źródło: opracowanie własne autorki

Zastanawiając się nad znaczeniem turystyki kulturowej, warto zwrócić uwagę na pewne aspekty. Turystyka jest spotkaniem kultur i wynika z różnych potrzeb człowieka. Turystyka kulturowa ulegała zmianom na przestrzeni lat, to znaczy, że w poszczególnych okresach opisywany rodzaj turystyki miał różne znaczenie. Obecnie składa się z wielu nierzadko przenikających się form. Ten rodzaj turystyki jest łączony również z innymi, przez co dość często mogą występować problemy z zaklasyfikowaniem. Przykładem może być łączenie przez turystów motywacji kulturowych z wypoczynkowymi. Ową formę można uprawiać zarówno podczas dłuższych wyjazdów, jak i codziennych aktywności o charakterze rekreacyjnym [Kowalczyk 2008].

Jak głosił E.B. Taylor „kultura jest złożoną całością zawierającą wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaj oraz wszystkie inne zdolności nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa” [Taylor 1871]. Inni natomiast określają kulturę „jako całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństw, przekazywanego z pokolenia na pokolenie”. Oczywisty jest także fakt, iż kulturę szeroko rozumianą przejawia każdy człowiek. Nie tylko poprzez swoje zachowanie, ale także poprzez wartości, światopogląd, religię czy obyczaje [Kurek, Mika 2011, s. 47].

Turystyka jest z kolei jednym z kontaktów kulturowych. W momencie odbywania podróży turystycznych niemożliwe okazuje się uniknięcie spotkania z miejscową kulturą. Dochodzi wówczas do interakcji pomiędzy różnymi kulturami. Relacje te nie występują jedynie na skutek spotkania się odrębnych kręgów kulturowych z różnych części świata. Spotkanie kultur podczas uprawiania turystyki odbywa się również pomiędzy przedstawicielami kultury miejskiej i wiejskiej. Do takiego przebiegu zdarzeń nawiązuje koncepcja turystyki jako spotkania kultur, która stworzona została przez Jafara Jafariego. Wyróżnia on w niej kulturę turystów, kulturę mieszkańców oraz pośredników [Kurek, Mika 2011, s.33].

Z kulturą i turystyką związane jest także pojęcie komunikacji międzykulturowej. Są to wszelkie oddziaływania między różnymi kulturami mające na celu nawiązanie kontaktów pomiędzy nimi. Nawiązywanie kontaktów pomiędzy grupami, charakteryzującymi się różnymi kulturami, obyczajami i tradycjami, pozwala na lepsze poznanie się ludzi oraz czerpanie nawzajem z dwóch lub więcej kultur wartości, czy też pozytywnych wzorców. W turystyce taka komunikacja odgrywa istotną rolę. Pozwala ona na edukację oraz przełamanie różnych stereotypów, które dotyczą każdej z kultur na całym świecie. Nie ulega wątpliwości, że każdy słyszy na temat jakiejś kultury różnego rodzaju stereotypy, które często powodują niechęć, czy też uprzedzenie w stosunku do ludzi tychże kultur, a nawet konflikty, czy wojny na tle kulturowym. Komunikacja międzykulturowa poprzez obcowanie z inną kulturą i poznawanie jej pozwala na złagodzenie takich zachowań.

Niewątpliwie występuje jeszcze wiele związków pomiędzy kulturą a turystyką. Zdarza się, że są one bardzo silne i często też skomplikowane. Te dwa terminy wpływają na siebie i czerpią wzajemne korzyści. Turystyka dużo zawdzięcza kulturze, ponieważ może korzystać ze wszystkich jej dóbr, na które składają się zarówno zabytki, jak i festiwale kulturalne. Jednocześnie z turystyki korzysta kultura, ponieważ poprzez zainteresowanie turystów obiektami zwiększa się możliwość ochrony dóbr kulturowych [Stasiak 2007].

Turystyka może również przyczynić się do różnorodnych zmian kulturowych obejmujących zarówno zmiany w środowisku przyrodniczym, jak i zmiany w zachowaniu przedstawicieli kultury odwiedzanej. Wynikiem takich przemian jest akulturacja i asymilacja kulturowa. Akulturacja polega na przyswajaniu treści innych kultur, modyfikacji własnej kultury, co prowadzi do zwiększenia podobieństwa pomiędzy dwoma różnymi kulturami. Turystyka to nie tylko zacieranie się granic kulturowych. Poprzez nią następuje również ożywienie i wzrost zainteresowania własną kulturą. Z racji tego, że turyści interesują się miejscową kulturą, konkretnymi jej cechami, u miejscowej ludności wzrasta świadomość własnej kultury. Zdarza się, że dzięki turystyce pewne grupy poznają wartości swojej kultury, zaczynają ją szanować i dbać o zachowanie swojej tradycji [Kurek, Mika 2011].

Nie ulega wątpliwości, że w wielu przypadkach grupy ludności odrębne kulturowo mogą stanowić przedmiot zainteresowania turystów. Często społeczności innej kultury stanowią swego rodzaju atrakcję turystyczną, która przyciąga ludzi z różnych stron świata, podróżujących w celu poznania obyczajów oraz specyfiki obcych im kultur. Zasada ta działa również w drugą stronę. Nierzadko ludność lokalna jest zainteresowana innymi odwiedzającymi ich kraj.

Słusznym zatem wydaje się stwierdzenie – odwołując się do tematyki niniejszej pracy – że kultura żydowska jest atrakcją turystyczną, zarówno dla mieszkańców Krakowa, jak i Izraelczyków przyjeżdżającej odwiedzić miejsca poza granicami swojego państwa, które związane są z ich tradycją, kulturą i historią. Krakowski Kazimierz jest właśnie takim miejscem dla żydowskiej społeczności.

Mówiąc o atrakcyjności kulturowej w kontekście samego pojęcia atrakcji turystycznej, warto naświetlić, czym jest wspomniana atrakcyjność. Bez wątpienia sama atrakcyjność jest dla wielu badaczy zagadnieniem problemowym i rozpatrywana jest w wielu aspektach i z różnych perspektyw. Pojęcie atrakcyjności turystycznej jest złożone [Lijewski, i in. 1998]. O tym, czy dany obiekt lub region jest atrakcyjny decydują zarówno cechy społeczno-kulturowe, jak i przyrodnicze. Atrakcyjność turystyczna to właściwość obszaru lub miejscowości wynikająca z zespołu cech przyrodniczych lub pozaprzyrodniczych, które wzbudzają zainteresowanie i przyciągają turystów [Kurek, Mika 2011].

Według A. Kowalczyka [2002], atrakcyjność jest jednym z ważniejszych pojęć występujących w całej geografii. Atrakcyjność rozumiana jest jako coś, co przyciąga turystów poprzez różnego rodzaju walory związane zarówno z krajobrazem i klimatem, ale też obiektami zagospodarowania danego obszaru [Bogucka, 1976]. Atrakcyjność turystyczna według wielu autorów i badaczy geografii turystyki rozpatrywana jest w trzech podstawowych znaczeniach. Pierwsze z nich określa omawianą atrakcyjność jako atrakcyjność ideograficzną, czyli taką, która określana jest przez kategoryzację, czy też klasyfikację. W drugim znaczeniu atrakcyjność turystyczna jest czymś, co wynika z określonej techniki oceniania jaka została wcześniej przyjęta, np. waloryzacja terenu. W ostatnim znaczeniu natomiast jest to coś, co jest wynikiem subiektywnego spostrzegania [Page 1995].

O. Rogalewski [1974] definiuje atrakcyjność turystyczną jako składnik trzech czynników, które w głównej mierze decydują o tym, w jakim stopniu i jak chętnie dany region jest odwiedzany. Czynniki te to: ranga walorów turystycznych, dostępność komunikacyjna oraz zdolność obsługowa urządzeń turystycznych.

Atrakcja turystyczna to wszelkie obiekty stanowiące przedmiot zainteresowania turystów i przyciągające ruch turystyczny [Kurek, Mika 2011, s.24]. Atrakcje turystyczne mogą więc być różnorakie, począwszy od wulkanów, wodospadów czy form skalnych, aż do festiwali i wydarzeń związanych z różnymi kulturami.

Kultura żydowska może być pewnego rodzaju atrakcją turystyczną. Zainteresowanie turystów przedstawicielami kultury żydowskiej może wynikać z wielu aspektów. W pewnym stopniu Żydzi mogą stanowić atrakcję dla innych kultur ze względu na swój specyficzny i charakterystyczny dla nich sposób ubierania się, a także wygląd (głównie mężczyzn). Ciekawość mogą budzić także obchodzone przez Żydów święta, czy też praktykowane przez nich obrzędy. Patrząc na kulturę żydowską przez pryzmat Krakowa może ona budzić zainteresowanie turystów, czy też samych mieszkańców miasta poprzez pozostałości po getcie. Na krakowskim Kazimierzu, który jest obecnie dzielnicą słynącą z żydowskiej historii, jest wiele pozostałości po tej kulturze. Miejsce to nie jest odwiedzane tylko przez Żydów, ale również przez przedstawicieli innych kultur, którzy obiekty takie traktują jako atrakcje. Poprzez zwiedzanie takich obiektów mogą dowiedzieć się zarówno o samej kulturze, ale też o historii narodu żydowskiego. Kultura żydowska wzbudza zainteresowanie turystów także poprzez Festiwal Kultury Żydowskiej, podczas którego turyści mogą poznać wiele obyczajów żydowskich. Patrząc na wszystkie wspomniane aspekty, można stwierdzić, iż kultura żydowska może stać się atrakcją turystyczną dla wielu osób i stanowi dziedzictwo kulturowe żydowskiej diaspory, co przekłada się na rozwój turystyki kulturowej regionu. Dla samych Żydów zobaczenie krakowskiego Kazimierza poza odwiedzeniem na nim sakralnych obiektów, często stanowi także podróż sentymentalną, związaną z poznaniem miejsc ważnych dla ich przodków.

Turystyka sentymentalna i żydowskie wycieczki do Polski

Historia Żydów nierozdzielnie złączona jest z Polską. Przez okres kilku wieków ziemie polskie zamieszkiwały miliony osób praktykujących judaizm. Polska przed wybuchem wojny była dla nich tolerancyjnym krajem, pełniła rolę schronu dla wygnanych z niespokojnych terytoriów Europy oraz była terenem, gdzie rozwijała się ich kultura oraz religia [Gładyś 2009, s. 147]. Dodatkowo z hebrajskiego *Polin* oznacza miejsce, gdzie należy mieszkać lub odpoczywać. Wojna i Holokaust zupełnie odmieniły historię Żydów w Polsce. Ludobójstwo przeprowadzone przez hitlerowców doprowadziło do zagłady 90% polskich Żydów [Małkowska-Bieniek 2009, s. 29]. Kolejnym etapem ich wysiedlenia był kryzys społeczno-polityczny z 1968 roku. Z Krakowa migrowało wówczas 13 tysięcy polskich Żydów, którzy byli ofiarami brutalnej kampanii antysemitkiej. Dziś wielu z nich (jak również ich rodziny) wracają do Polski w celu odbycia pielgrzymki, odwiedzenia grobów swoich bliskich oraz zobaczenia, gdzie mieszkali ich przodkowie.

Podróże podejmowane w celu odwiedzenia miejsc narodzin, pochodzenia i zamieszkania w przeszłości samych turystów bądź ich przodków definiuje się jako turystykę sentymentalną [Seweryn 2008; Gražulis, Žuromskaitė, 2011]. Turystyka sentymentalna realizowana jest przez osoby powiązane więzią grupową oraz poczuciem wspólnego

pochodzenia i kultury, które mieszkają na stałe poza obszarem regionu, z którego zostały przesiedlone one same bądź ich przodkowie [Mika 2007; Aleksandrowa, Aigina 2014]. Główną motywacją podejmowania podróży tego typu jest poszukiwanie kontaktów z krajem swojego pochodzenia dla utrzymania świadomości narodowej, rozwijania stałych kontaktów z krajowymi organizacjami kulturalnymi, społecznymi, zawodowymi bądź kościelnymi przez uczestnictwo w turystyce krajoznawczej, pątniczej, biznesowej, kongresowej lub innej [Łobożewicz, Bieńczyk, 2001]. Turystyki sentymentalnej nie należy łączyć z chęcią powrotu na odwiedzane obszary. Jest ona raczej poszukiwaniem tożsamości i wartości danego narodu, grupy lub rodziny [Cynarski, Cynarska 2009]. Motywacją do podejmowania tej formy podróżowania może być również sentyment związany z dumą z wielkich przodków i potrzebą odwiedzenia miejsc ich pobytu bądź pochówku [Jędrysiak 2008].

Turystyka sentymentalna rozwinęła się na podstawie historycznego dziedzictwa oraz powiązań między ludźmi o podstawie historyczno-kulturowej. Polega na wyjazdach w celu odwiedzenia kraju swoich urodzin lub też przodków. Istotne znaczenie mają tutaj działania w celu kultywowania odmienności kulturowej. Uprawianie jej jest bardzo ważne dla osób, które wyemigrowały ze swojego kraju ojczystego, dzięki niej mają możliwość osobistego kontaktu z ojczyzną, ale też poszerza i nasila świadomość narodową u osób, które urodziły się poza terytorium swojego kraju. Turystyka sentymentalna wzmacnia poczucie tożsamości i odmienności grup etnicznych i narodowościowych. Dodatkowo sprzyja kultywowaniu narodowych tradycji w obcym kraju dzięki nauce i pielęgnowaniu języka ojczystego, religii, tradycji i obrzędów, oraz opiece nad pamiątkami przeszłości itd. Duże znaczenie ma też szacunek do historii i kultury przodków [Tomczewska-Popowycz 2016, s. 48]. Ponadto związana jest z podróżowaniem powiązonym z dumą z wielkich przodków oraz chęcią wizyty w miejscach, gdzie przebywali lub zostali oni pochowani [Motyka 2016, s. 12].

Ponadto turystyka sentymentalna to także podróże do miejsc budzących nostalgię i wspomnienia związane z minionymi latami: dzieciństwem, młodością, etapami życia znaczącymi dla jednostki bądź grupy. Wyjazdy sentymentalne mogą być realizowane przez dziadków podróżujących z wnukami do miejsc swojego pochodzenia bądź przez turystów powracających z powodów sentymentalnych do miejsc odwiedzanych w przeszłości [Kowalczyk-Anioł, Włodarczyk 2011].

Cechy określające turystę sentymentalnego to: świadomość związków etnicznych i społeczno-kulturowych z odwiedzanym krajem lub regionem; motywacje poprzedzające podjęcie podróży; świadomość celów charakterystycznych dla turystyki sentymentalnej (np. wybór danego miejsca, odwiedziny przyjaciół lub członków rodziny, względy religijne itp.) oraz względy emocjonalne: tęsknota, konfrontacja wyobrażeń i nostalgia [Łobożewicz, Bieńczyk 2001]. Jak wskazuje W. Gaworecki [2007, s. 343], u podstaw kształtowania się tej

formy turystyki „leżą liczne związki krajów emisji i krajów przyjmujących turystów, a także wspólne dziedzictwo historyczne i kulturowe”.

K. Buczkowska [2008] zalicza turystykę sentymentalną do turystyki dziedzictwa kulturowego. Turystyka sentymentalna bywa również nazywana turystyką etniczną przez wielu autorów. Jednak rozróżnienie pojęć jest sprawą kluczową, gdyż turystyka sentymentalna nie zawsze jest turystyką etniczną. Rozbieżności w definiowaniu tych pojęć zauważył Armin Mikos von Rohrscheidt [2008], który stwierdził, iż przyczyna może wynikać z braku ścisłej definicji turystyki etnicznej w polskiej literaturze naukowej. Według niego turystyka etniczna oznacza podróże o charakterze turystycznym, które ich uczestnicy, zamieszkujący w innych krajach, podejmują do krajów i miejsc pochodzenia własnego lub osób bliskich albo do miejsc związanych kulturowo lub historycznie z tożsamością etniczną własną lub swoich bliskich”. Ostatnia część definicji podkreśla charakter turystyki sentymentalnej. Jednak Mika uznaje turystykę sentymentalną za odmianę turystyki etnicznej i zalicza ją do turystyki poznawczej. „W przypadku turystyki etnicznej o charakterze sentymentalnym mamy do czynienia z podróżami osób, które charakteryzuje więź grupowa oraz poczucie wspólnego pochodzenia i kultury, a którzy mieszkają na stałe poza obszarem własnego państwa lub regionu. Mogą nimi być członkowie grup emigrantów, osoby wysiedlone lub przesiedlone, albo członkowie grup etnicznych powstałych w określonym kraju w wyniku zmiany przebiegu granic” [Mika 2011]. Obecnym przejawem turystyki sentymentalnej są podróże Żydów do Polski. T. Jędrysiak [2008] podaje, iż pod koniec XVIII w. Polska była największą żydowską diasporą na świecie, a liczba Żydów wynosiła prawie milion osób.

Początków izraelskiej turystyki wyjazdowej do Polski należy upatrywać w okresie tuż po zakończeniu II wojny światowej i wyzwoleniu obozów Zagłady. Pierwsze wycieczki jednak nie posiadały opracowanej metodyki i dotyczyły niemal wyłącznie kwestii wyzwolonych obozów. Wyjazdy z młodzieżą izraelską do Polski zapoczątkowano w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku. Organizatorami tych wycieczek były różnego rodzaju nieformalne organizacje młodzieżowe oraz kibucowe, w szczególności syjonistyczna, socjalistyczna organizacja Ha-Szomer Ha-Cair. Wyjazdy te ustały niemal całkowicie z powodu zerwania polsko-izraelskich stosunków dyplomatycznych w 1967 roku przez rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Pod koniec lat osiemdziesiątych Ministerstwo Edukacji Izraela opracowało program edukacyjny dla młodzieży w celu planowanego rozpoczęcia organizacji wycieczek szkolnych nazywanych również w izraelskiej nomenklaturze „delegacjami”. Wycieczki młodzieżowe wznowiono w pełni z inicjatywy Icchaka Navona pełniącego stanowisko ministra edukacji w latach 1984-1990. Pierwsze wizyty od 1988 roku były głównie wycieczkami uczniów rozpoczynających służbę wojskową w Siłach Obronnych Izraela (IDF), w ich programie skupiono się na zwiedzaniu obozów śmierci (Majdanek, Treblinka,

Auschwitz), cmentarzy i zniszczonego dorobku żydowskiego w postaci pozostałości żydowskich miasteczek. Przełomowym okresem dla izraelskich wycieczek do Polski jest początek lat dwutysięcznych, kiedy wzrosło zainteresowanie mediów oraz badaczy zagadnieniem izraelskich wycieczek młodzieżowych do Polski ze względu na liczne kontrowersje związane z programami wycieczek ukierunkowanych wyłącznie na zagadnienie Holokaustu [Feldman 2008].

Nie prowadzi się dokładnej ewidencji przyjazdów Żydów do naszego kraju, ponieważ na granicy Polski nie przeprowadza się rejestru narodowości przybywających, nie robi się tego też w miejscach noclegowych, ani w muzeach. Stowarzyszenia, które zajmują się zestawianiem informacji o turystach, skupiają się jedynie na obywatelstwie a nie narodowości [Gładyś 1990, s. 147-148].

Najpopularniejszymi podstawowymi dwiema ofertami turystyki zorganizowanej w Polsce dla amerykańskich i izraelskich Żydów jest turystyka martyrologiczna i religijna (śladowi chasydów) [Małkowska-Bieniek 2009, s. 59]. Głównym celem ich przyjazdów jest wizyta w miejscach pamięci związanych z Holokaustem, zabytki architektury i budownictwa oraz miejsca pielgrzymkowe. W Polsce po czasie wojny zachowało się przeszło 500 synagog. Jednym z najważniejszych zabytków kultury na świecie jest krakowski Kazimierz (dawna dzielnica żydowska). Żydzi przyjeżdżają do Krakowa, aby odwiedzić miejsca związane z historią rodziny, groby przodków i miejsca Zagłady. Dzięki udostępnionym przez biura podróży informacjom dowiedzieć się można, że najczęściej odwiedzanym miejscem przez Żydów poza krakowskim Kazimierzem jest Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Majdanek i Bełżec [Gładyś 1990, s. 152]. Jednak na terenie całej Polski znajdują się dla nich miejsca atrakcyjne turystycznie, przypominające współistnienie obu narodów, np. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie [Gładyś, 1990, s. 152].

Żydzi, organizując swoją podróż do Polski, rzadko korzystają z biur podróży, mimo to istnieją takie, które zajmują się ich organizacją (np. Polin Travel z Krakowa) [Gładyś 1990, s. 153]. Podróż do Polski organizuje też izraelska organizacja TAGLIT Birthright, która zajmuje się wzmacnianiem tożsamości żydowskiej oraz umacnianiem więzi u młodych Żydów z Izraelem oraz historią ich społeczeństwa przez organizację wycieczek edukacyjnych do Polski. Popularną formą aktywności, z której korzystają izraelskie wycieczki będąc w Polsce, jest wynajmowanie przez nich polskich, licencjonowanych przewodników, którzy oprowadzają ich po żydowskich zabytkach np. na krakowskim Kazimierzu.

Jedną z najważniejszych dla Żydów uroczystości, odbywanych na terenie Polski (na terenie dawnego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau), jest organizowany od 1988 roku Marsz Żywych, mający miejsce w izraelski Dzień Pamięci o Holokaucie (celebruje się go przemarszem z Auschwitz do Birkenau). Nad wydarzeniem opiekę sprawuje organizacja March of The Living. Co roku przyjeżdża do Polski około 30-35 tys. młodych Żydów (15-20

lat), a około 7-8 tys. bierze udział w tym wydarzeniu. Najczęściej uczestniczą oni w wycieczkach zorganizowanych, bardzo rzadko przyjeżdżają indywidualnie. Przyjeżdżając do dawnego obozu koncentracyjnego, nie mają bliższego kontaktu z polską rzeczywistością [Kuleta-Hulboj 2010, s.341-342]. Całkowity program Marszu Żywych zawiera wyjazd do Polski oraz Izraela i trwa około 2 tygodnie. Już wiele miesięcy wcześniej młodzież przygotowuje się emocjonalnie i intelektualnie. Osoby biorące udział w tym programie w czasie jego trwania podróżują w autokarowych konwojach i zwiedzają miejsca żydowskiej historii i pamięci, co buduje silną więź między nimi a ich dziedzictwem [Kuleta-Hulboj 2010, s. 342-343]. Na obszarze obozu oprowadzani są przez polskiego przewodnika oraz izraelskiego lidera grupy (to on przygotowuje grupę do wyjazdu i odpowiedzialny jest za jej merytoryczny pobyt w Polsce). W Oświęcimiu głos zabiera polski przewodnik, natomiast w Brzezince izraelski lider. Wynika to z międzyrządowego porozumienia. Jest to świecka, ale przeniknięta religijnymi konotacjami i symbolami pielgrzymka. Odwiedziny Polski, a przede wszystkim obozów Zagłady, stało się dla Żydów z całego świata obowiązkiem. Podróż tę można uznać za swoisty rytuał, który sprawia, że poczucie żydowskiej tożsamości się dopełnia [Kuleta-Hulboj 2010, s. 344]. Podczas takich wizyt izraelskiej młodzieży, częstym punktem ich pobytu w Polsce jest także wizyta na krakowskim Kazimierzu, gdzie zwiedzają przede wszystkim Synagogę Starą, synagogę Remuh, cmentarz Remuh, synagogi: Poppera, Wysoką, Izaaka, Nową oraz Tempel. Często odwiedzonym miejscem w Krakowie przez żydowskie wycieczki jest także dawna Fabryka Oskara Schindlera.

Od 2010 roku Polska rozpoczęła kampanię promocyjną w Izraelu z podkreśleniem priorytetów w zakresie turystyki kulturowej z uwzględnieniem takich destynacji jak Kraków, Wrocław, Warszawa, Gdańsk, Lublin i Łódź. Kryzys dyplomatyczny polsko-izraelski w 2018 r. wywołał w Izraelu debatę publiczną dotyczącą wycieczek do Polski i dalszego sensu przeprowadzania na terenie Polski wycieczek szkolnych. Jednakże pomimo kryzysu i oburzenia izraelskiej opinii publicznej, liczba wycieczek Izraelczyków do Polski nie zmalała.

Od końca lat 90-tych XX wieku Polska zaczęła istnieć w świadomości Izraelczyków jako destynacja turystyczna związana z turystyką kulturową oraz sentymentalną, z osłabianiem roli Holokaustu oraz miejsc związanych z pamięcią o Zagładzie.

Analiza przeprowadzonych wyników badań empirycznych

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań, przeprowadzonych w grupie 17 krakowskich przewodników, którzy w swojej przewodnickiej pracy choć dwa raz oprowadzili żydowską wycieczkę po krakowskim Kazimierzu. Autorka zdaje sobie sprawę, że 17 osób nie stanowi dużej grupy badawczej, jednak na uwagę zasługuje fakt, że krakowskich przewodników, specjalizujących się w oprowadzaniu żydowskich grup, jest w Krakowie

kilkudziesięciu. W tym przypadku dotarcie do 17 z nich i przeprowadzenie z nimi wywiadów jest w opinii autorki wystarczającą reprezentacyjną grupą badawczą.

Celem badania była chęć sprawdzenia, które obiekty wzbudzają wśród żydowskiej społeczności największy zachwyty, czy poza żydowską dzielnicą Kazimierz zainteresowani są oni innymi historycznymi obiektami w Krakowie i w Polsce oraz z jakimi problemami spotykają się krakowscy przewodnicy podczas oprowadzania grup żydowskich.

Wśród przewodników, z którymi udało się przeprowadzić wywiad, było 9 mężczyzn oraz 8 kobiet w wieku od 24-48 lat. Jedni z nich bardziej, inni mniej doświadczeni w branży turystycznej, jednak każdy z nich oprowadzał żydowską grupę turystów przynajmniej dwukrotnie. Ustnie odpowiadali oni na pytania, które zawarte były w przygotowanym kwestionariuszu wywiadu. Był to wywiad skategoryzowany, którego przebieg ma ściśle określony charakter przez przygotowany uprzednio kwestionariusz. Osoba prowadząca wywiad nie może zmienić zarówno formy w jakiej zadawane są pytania, jak i ich kolejności. Wywiady skategoryzowane mają za zadanie zebranie możliwie jak najwięcej reakcji respondenta w odniesieniu do zawartych w kwestionariuszu pytań [Sztumski 1995].

Wywiady, jakie przeprowadzone zostały z wyżej scharakteryzowaną grupą przewodników miejskich, opierały się na zadaniu 7 pytań dotyczących przede wszystkim zachowania Żydów w Krakowie, najczęściej odwiedzanych przez nich miejsc w tym mieście oraz udzieleniu odpowiedzi z jakimi problemami krakowscy przewodnicy borykają się najczęściej podczas oprowadzania tych grup turystycznych. Każdy z przewodników odpowiadał indywidualnie na pytania zadawane przez autorkę artykułu, a wywiady (po uzyskaniu zgody przez przewodników) były nagrywane na dyktafon. Wywiady przeprowadzone zostały na krakowskim Starym Mieście oraz na krakowskim Kazimierzu.

Przewodnicy pozostali anonimowi. Badania przeprowadzone zostały w maju, czerwcu i lipcu 2019 r. Przewodnicy zazwyczaj umawiali się z autorką na wywiad między kolejnymi oprowadzanymi przez nich grupami wycieczkowymi, stąd wywiad nie mógł być długi i średnio trwał około 10-15 minut.

Wszyscy badani przewodnicy oprowadzali żydowskie grupy w języku angielskim. Jak deklarowali respondenci, w wielu przypadkach podczas oprowadzania był dodatkowy tłumacz wśród żydowskiej diaspory, który tłumaczył lokalnego przewodnika z języka angielskiego na hebrajski. Wyniki badań przeprowadzone wśród krakowskich przewodników przedstawione zostały w zbiorczej tabeli nr 1 (Tab. 1), a szczegółowa analiza tych danych została opisana poniżej. Chcąc dowiedzieć się o żydowskich grupach odwiedzających krakowski Kazimierz, nie dokonywano podziału na poszczególne grupy; przyjezdnych różniących się charakterem wyjazdu (wyjazd edukacyjny, wojskowy, młodzieżowy). Chodziło o poznanie opinii żydowskiej społeczności na temat zabytków w Krakowie oraz ogólnego spojrzenia okiem

przewodników co do zainteresowania i okazywanego przez Żydów szacunku do miejsc związanych z ich tradycją, kulturą oraz historią.

Tabela 1: Wyniki badań przeprowadzonych wśród krakowskich przewodników miejskich

PYTANIA	NAJCZĘŚCIEJ PADAJĄCE ODPOWIEDZI
1. Ile razy oprowadzał/a Pan/Pani grupy żydowskie w Krakowie?	1-4 razy – dwóch przewodników 5-8 razy – ośmiu przewodników 9-14 razy – dwóch przewodników 15-19 razy - dwóch przewodników Ponad 20 razy- trzech przewodników
2. W jakim wieku najczęściej oprowadzane były osoby pochodzenia żydowskiego przez przewodników biorących udział w badaniu?	15-19 lat – 41% 20-30 lat - 5% 31-40 lat – 6% 41-50 lat - 22% 51-60 lat - 14% Powyżej 60 lat-12%
3. Jakie miejsca na krakowskim Kazimierzu Żydzi odwiedzają najczęściej?	<ul style="list-style-type: none"> • Synagoga Remuh z cmentarzem • Synagoga Stara
4. Czy oprócz krakowskiego Kazimierza odwiedzają oni inne części Krakowa* *jeśli tak, to jakie?	Tak <ul style="list-style-type: none"> • Wawel • Rynek, Stare Miasto
5. Czy społeczność żydowska chce podróżować w inne miejsca związane z ich kulturą, które znajdują się poza Krakowem? *jeśli tak, to jakie?	Tak <ul style="list-style-type: none"> • Warszawa- Muzeum Polin • Oświęcim- Muzeum Auschwitz-Birkenau • Tarnów- zabytkowa Bima
6. Z jakimi problemami spotkał/a się Pan/Pani podczas oprowadzania grup żydowskich? (proszę o szczegółową odpowiedź; opis sytuacji, czy też specyficznych zachowań) * negatywna ocena grup żydowskich podczas oprowadzania zostały wskazane jedynie przez 5 przewodników na 17 biorących udział w badaniu	<ul style="list-style-type: none"> • Brak zainteresowania obiektami związanymi z ich kulturą • Są hałaśliwi • Są aroganccy • Nie słuchają przewodnika • Obwiniają Polaków o Holocaust
7. Czy podczas oprowadzania zadają pytania? Czy są dociekliwi	<ul style="list-style-type: none"> • Nie

Źródło: opracowanie własne autorki na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych.

Pierwsze z pytań wywiadu dotyczyło liczby wycieczek żydowskich, które przewodnicy oprowadzili po Krakowie. Najczęściej udzielana odpowiedź to 5-8 wycieczek. Z przeprowadzonych badań wynika również, że troje z badanych osób oprowadziło po

krakowskim Kazimierzu więcej niż 20 razy żydowskie grupy. Jeden wśród badanych przewodników powiedział, że do tej pory oprowadził tylko dwa razy taką grupę.

Następne z pytań dotyczyło wieku, w jakim są podróżujący. Z badań wynika, że największy udział stanowią grupy w wieku od 15 do 19 lat (41%), a więc grupy nastolatków, czy też grupy szkolne. Duży udział mają też grupy powyżej czterdziestego roku życia. Nie pojawiają się natomiast osoby, które mają mniej niż 15 lat. Sporadycznie pojawiały się osoby w wieku od 20 do 30 lat (5%). Największy udział grup nastoletnich może wynikać z faktu, że są to organizowane wycieczki szkolne, które za główny cel stawiają poznanie zabytków związanych z kulturą żydowską, czy też poznanie samej historii Żydów mieszkających w innych krajach niż ich własny. Brak osób młodszych związany jest z tym, że dzieci w wieku szkolnym, czy też dzieci, które są w trakcie pierwszego etapu kształcenia z reguły nie wybierają się na wycieczki zagraniczne. Dla takich osób organizowane są wyprawy w obrębie ich własnego regionu czy kraju. Z przeprowadzonych badań wynika, że oprowadzane grupy są liczne i zazwyczaj liczą około 35 osób.

Autorka zapytała, jakie miejsca Żydzi najczęściej zwiedzają na krakowskim Kazimierzu. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że najczęściej odwiedzanym miejscem na trasie żydowskich zabytków na Kazimierzu jest synagoga Remuh wraz z cmentarzem. Może na to wpływać przede wszystkim obecność cmentarza tuż przy samej synagodze. Podróżujący po Krakowie Żydzi są zainteresowani jego wyglądem, stanem a także chcą odwiedzić groby osób, z którymi w pewien sposób są związani. Kilka razy padła również odpowiedź, że do takich miejsc należy Synagoga Stara, natomiast Synagoga Izaaka oraz Żydowskie Muzeum Galicja okazały się dla Żydów mało atrakcyjnymi miejscami, wręcz w ogóle niebudzącymi zainteresowania.

Następne pytanie dotyczyło chęci zwiedzania przez Żydów pozostałych części Krakowa. Wszyscy przewodnicy potwierdzili, iż Żydzi nie skupiają się wyłącznie na żydowskiej dzielnicy Krakowa, lecz deklarują chęć zwiedzania pozostałych części miasta. W większości przypadków przewodnicy stwierdzali, że jest to przede wszystkim Rynek Starego Miasta oraz Wawel. Widać więc, że oprócz miejsca, które jest ściśle związane z kulturą żydowską, jej przedstawiciele chcą zwiedzić również inne miejsca, z których słynie Kraków. Wybierając się na wycieczkę do tego miasta z pewnością nastawieni są na zwiedzanie obiektów żydowskich, jednak nie ograniczają oni swojego zwiedzania tylko po obiektach związanych z ich kulturą i historią. Są otwarci i chętni do zwiedzania pozostałych części Krakowa.

Kolejne przygotowane pytanie dotyczyło tego, czy oprócz Krakowa żydowscy turyści chcą odwiedzać inne miejsca w Polsce, które związane są z ich kulturą. Z badań wynika, że Żydzi chcą podróżować w takie miejsca. W odpowiedziach najczęściej pojawiała się Warszawa oraz Oświęcim. Miejsca wymienione przez przewodników bez wątpienia związane są z kulturą

żydowską i Holocaustem. W Warszawie Żydzi odwiedzają rejon getta. Atrakcyjne dla Żydów w stolicy jest również Muzeum Historii Żydów Polskich. W Oświęcimiu natomiast zwiedzają były, niemiecki obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau, w którym śmierć poniosła ogromna liczba przedstawicieli narodu żydowskiego. Według przewodników Żydzi przyjeżdżający do Krakowa udają się także do Leżajska, gdzie odwiedzają grób cadyka Elimelecha.

Kolejne z pytań zawartych w skategoryzowanym kwestionariuszu wywiadu dotyczyło problemów, z jakimi przewodnicy muszą zmierzyć się podczas oprowadzania grup żydowskich. Z przeprowadzonych badań wynika, że nie spotykają się oni z jakimiś konkretnymi i bardzo uciążliwymi problemami ze strony żydowskich turystów. Przewodnicy oprowadzający grupy Żydów po Krakowie najczęściej spotykali się z ich obojętnością oraz brakiem zainteresowania obiektami, które ściśle związane są z ich kulturą. Z rozmów z przewodnikami wynika, że w większości spowodowane jest to tym, że z reguły w wycieczkach biorą udział osoby młode, które wręcz zameczane są informacjami o Holocaustie, a przesyt takich informacji powoduje wśród nich zubożenie. Z udzielonych przez przewodników odpowiedzi wynika, że Żydzi nie są tak problemowi, jak mówią o nich różnego rodzaju stereotypy, ponieważ część odpowiadających na pytania przyznało, że nie mieli z nimi do tej pory żadnych problemów. Pięcioro z siedemnastu przebadanych przewodników wypowiedziało się o Żydach nieprzychylnie. Mówili, że są arogancy, hałaśliwi, czy też po prostu nie słuchają tego, co ma im do przekazania przewodnik. Z udzielonych przez przewodników odpowiedzi wynika, że Żydzi czasami są problemowi, lecz tak jak w przypadku każdej wycieczki i każdej kultury, wszystko zależy od grupy, okoliczności i charakteru wycieczki. Nie ulega wątpliwości, że każdemu przeszkadza hałaśliwe zachowanie turystów, a przede wszystkim ich ignorancie nastawienie. Dla przewodnika jest to nie lada wyczyn, by przebić się przez rozmowy klientów uczestniczących w oprowadzaniu. Niesłuchanie tego, co przewodnik ma do powiedzenia na temat obiektów mijanych na trasie również jest dużym problemem, ponieważ każdy z przewodników chce wykonać swoją pracę dobrze, tak aby klient był zadowolony. Trudno jednak jest to osiągnąć, gdy słuchacz go ignoruje. Ta ignorancja jednak w większości przypadków wynika z faktu, że największy odsetek stanowią grupy w wieku nastoletnim. Z przeprowadzonych badań wynika, że młodzież nastoletnia na tego typu wycieczkach zainteresowana jest raczej rozrywką niż przyswajaniem wiadomości o historii własnego narodu, czy też zabytkach jakie, pozostały po ich przodkach. Innym z problemów wspomnianym przez przewodników jest obwinianie Polaków o Holocaust. Może on wynikać z negatywnego nastawienia młodzieży żydowskiej do Polaków lub z braku znajomości historii.

Autorka niniejszego opracowania zadała pytanie przewodnikom, czy Żydzi są dociekliwi, czy dopytują się o historię Żydów w Krakowie. Okazuje się, że nie. Słuchają tego,

co do przekazania ma przewodnik, często wręcz czekając, kiedy on skończy. Tylko nieliczni dopytują się, zwłaszcza jeśli wiedzą, że ich przodkowie mieszkali w Krakowie. Wszyscy przewodnicy zgodnie odpowiadali, że to są bardzo kłopotliwe pytania, ponieważ nie znają na nie odpowiedzi, a Żydzi bardzo często czują się w takiej sytuacji wręcz obrażeni i zlekceważeni.

Podsumowanie

Kultura żydowska jest kulturą często trudną do zrozumienia dla ludzi przebywających w innym kręgu kulturowym, dlatego też w niniejszym opracowaniu poruszony został wątek wielokulturowości w turystyce. Tak jak w przypadku innych kultur, zdarzają się zarówno grupy spokojne i problematyczne, tak samo wśród Żydów można spotkać różne grupy i typy turystów.

Z badań przeprowadzonych wśród krakowskich przewodników można wywnioskować, że Żydzi nie są turystami problemowymi. Owszem, sprawiają czasami trudności, lecz nie są one aż tak uciążliwe i nie różnią się zbytnio od problemów, które sprawiają inne grupy turystów. Ich specyfika wynika przede wszystkim z ich wiary i kultury, dlatego pewnych rzeczy nie robią, pewnych nie tolerują, a jeszcze inne muszą zrobić, co wynika z ich tradycji i obrzędów, np. ortodoksyjne, religijne rytuały w szabat.

Na podstawie przeprowadzonych badań wnioskuje się, że zachowanie żydowskiej młodzieży często jest obojętne i lekceważące w stosunku do przewodników oprowadzających ich po krakowskich zabytkach. Wielu przewodników wspomniało, że grupy, które oprowadzali w ogóle nie interesowały się obiektami żydowskimi, jakie mijali na trasie, o których przewodnik opowiadał. Wydaje się to dziwne, ponieważ historia narodu żydowskiego na polskich ziemiach powinna być interesującym tematem dla żydowskiej społeczności, a jak zgodnie podkreślili przewodnicy często wśród grup występuje całkowity brak zainteresowania tym tematem. Wśród Żydów przyjeżdżających do Krakowa są jednak osoby, które chcą podróżować także do innych miejsc w Polsce związanych z historią narodu Żydowskiego. Są to turyści, którzy „chłoną” żydowskie dziedzictwo kulturowe, które zachowało się w Krakowie oraz pielęgnują pamięć o swoich przodkach. Turystyka związana z pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego, pokazywanie i przypominanie historii danego regionu oraz miejsca odgrywa tak istotną rolę w kształtowaniu świadomości i poczuciu własnej tożsamości narodowej w dzisiejszym wielokulturowym świecie.

Tematyka wycieczek Izraelczyków do Polski była poruszana w sposób szczególny przez media, zarówno polskie, jak i zagraniczne – szczególnie media izraelskie (m.in. „Ha’aretz”) oraz amerykańskie („The New York Times”). Jednak na gruncie polskim nie powstała dotąd publikacja traktująca zagadnienia wycieczek Izraelczyków do Polski w sposób kompletny i całościowy. Prezentowane dane mogą stać się przyczynkiem do dalszych projektów i badań,

które w praktycznym aspekcie mogą dostarczyć wiedzy, która stanowić będzie ceną wskazówkę dla podejmowania działań w turystyce a także relacjach dyplomatycznych i pozwoli na kreowanie pozytywnego wizerunku Polski w oczach Izraelczyków.

Bibliografia:

- Aleksandrowa A., Aigina E., 2014, *Ethno-Tourism Research in Lovozero, Murmansk Region, Russia*. SHS Web of Conferences, 12; <http://www.shs-conferences.org>
- Balaban M., 1931, *Historia Żydów, „Nadzieja” Towarzystwo ku Wspieraniu Chorej Młodzieży Żydowskiej Szkół Średnich i Wyższych w Krakowie*, Kraków
- Bogucka A., 1976, *Zagadnienia terminologii w geografii turystyki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”
- Buczowska K., 2008, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wydawnictwo AWF, Poznań
- Cynarski W. J., Cynarska E., 2009, *Turystyka sentymalna Polaków na Kresy Wschodnie*, „Ido – Ruch dla Kultury”, s.9, 201-209
- Duda E., 2010, *Żydowski Kraków. Przewodnik po zabytkach i miejscach pamięci*, Wydawnictwo: Vis-a-Vis Etiuda, Kraków
- Feldman J. 2008, *Above the Death Pits, Beneath the Flag: Youth Voyages to Poland and the Performance of Israeli National Identity*. Berghahn Books New York
- Gaworecki W. W., 2007, *Turystyka*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Gładyś B. 2009, *Turystyka Żydów do Polski po 1990 roku*. Prace Geograficzne, 121, s. 147–157
- Gražulis V., Žuromskaitė B., 2011, *A person's motives for travelling: a systematic approach to the problem (the Lithuanian case)*. “Sibiu Alma Mater University Journals”, 4 (2), s. 24-32
- Homolicki R., 1957, *Przewodnik po Krakowie*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Kraków
- Jędrysiak T., 2008, *Turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Kowalczyk A., 2002, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Kowalczyk A., (red). 2008, *Turystyka kulturowa: spojrzenie geograficzne*, Wydział Geografii i studiów regionalnych UW Warszawa
- Kowalczyk-Anioł J., Włodarczyk B., 2011, *Turystyka rodzinna – istota i zakres pojęcia*; [w:] J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Turystyka rodzinna a zachowania prospołeczne*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK Kraj, s. 9-25
- Kuleta-Hulboj M., 2010, *Przestrzenie społeczno-kulturowe i wychowanie*. [w:] J. Piekarski i in. (red.), *Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 341-354
- Kurek W., (red.), 2011, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Kurek W., Mika M., 2011, *Turystyka jako przedmiot naukowych badań*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 11-48
- Łęcki W. (red.) 2000, *Kanon Krajoznawczy Polski*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
- Łobożewicz T., Bieńczyk G., 2001, *Podstawy turystyki*. WSE, Warszawa
- Małkowska-Bieniek E., 2009, *Polskie judaika jako magnes turystyczny*, „Turystyka Kulturowa”, 4, s. 29-59
- Mika M., 2011, *Formy turystyki poznawczej*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 198-232
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, Perspektywy*, Wydawnictwo KulTour, Gniezno
- Motyka M., 2016, *Turystyka etniczna a turystyka sentymalna*, „Przestrzeń Społeczna”, nr (11), s. 1-22
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1998, *Geografia Turystyki Polski*, Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne, Warszawa
- Page S. J., 1995, *Urban tourism*, Routledge, London

- Rogalewski O., 1974, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Rożek M., 2010, *Przewodnik o zabytkach Krakowa Urbs celeberrima*, Wydawnictwo WAM, Kraków
- Seweryn R., 2008, *Warunki rozwoju turystyki etnicznej w Krakowie*, „Zeszyty Naukowe UEK”, 788, s. 57-74
- Sroka Ł. T., 2008, *Żydzi w Krakowie. Studium o elicie miasta 1850-1918*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków
- Stasiak A., 2007, *Kultura a turystyka – rozważania ogólne*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, Łódź
- Sztumski J., 1995, *Wstęp do metod i badań społecznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice
- Szuchta R., 2015, *1000 lat historii Żydów polskich. Podróż przez wieki*, Wydawnictwo Polin, Warszawa
- Tomczewska-Popowycz N., 2016, *Wokół definicji turystyki sentymentalnej i etnicznej*, „Folia Turistica”, nr 40 s. 47-69
- Taylor E. B., 1871, *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*, John Murray, Albemarle Street, London

The Kazimierz District in Cracow in the context of sentimental tourism of the Jews.

Abstract: Cracow (Kraków) has enormous cultural heritage, which betokens the fact that the Old Town is registered, along with Kazimierz and Stradom Districts, in the UNESCO World Heritage List. Kazimierz is a unique place, where numerous historical treasures of the Jewish culture remain, visited by many tourists every year. The Jewish district is visited both by the Jews wishing to return to their roots, and by tourists, who want to learn, and thus understand, the idiosyncrasy of the Jewish culture.

In this article, the issues related to the Jewish tourism and cultural heritage on the example of the Jewish culture of Kraków will be discussed. The answers of the tourist guides who show the Jews around the Kazimierz District will be presented. The objective of the research is to check which objects arouse the greatest admiration among the Jewish community, whether apart from the Jewish district of Kazimierz they are interested in other historical objects in Kraków and in Poland and which problems the guides of Kraków face during the guided tours of the Jewish groups.

Key words: Kazimierz District, Cracow, the Jewish, sentimental tourism, cultural tourism